

S a visszarévedés egészséges, de nem előmlőn nosztalgikus vágyakat is kelt: a múltbeli érzetek feléledésére, a természetes, elidegenítő fontolgatások nélküli, szeretettel emberi kapcsolatok visszatérésére. De ezek is konkrét valójukban, cselekményes helyzetükben jelennek meg, miként a táj, a természeti környezet és az épületek is a maguk éles kontúrjaival, szemléletes látványhúségükben tűnnek föl. Impresszionista oldottság híján tárgyias szakszerűséggel, olykor tanulmányízűn dokumentatív-informatív közlésmóddal írja le Fodor a település történeti, kultúrhistoriai adatait. (Nagyrészt ez a művelődéstörténeti, helyrajzi kiszélesítés emeli Fodornak ezt a művét előző könyve, a hasonló jellegű *Egy nap — egy élet* fölé.) Rendkívül tanulságos ez a kulturális örökség, az iskolák, a templom és a kolostor hagyományteremtő tevékenysége. A folytonosságtudatot erősítheti Kájoni János műveltsége, áldozatos munkássága, a közeli Madéfalva, a székelyöldöklés színhelye pedig arra figyelmeztet, hogy az „igazság kimondásának mindig ára volt ezeken a tájakon”, s hogy „voltak idők, amikor gőgnek, döllynek mondták egyik-másik nép vagy népcsoport elemi szabadságvágyát”. A somlyói kolostor hangulatához kapcsolódik egy betétnovella is, *A feltámadás elmarad*, amelynek főhőse a szeretet evangéliumának emberi lényegét fedi föl a valódi jelentést dogmává merevítő, meghamisító hatalommal szemben a filozofikus-parabolikus történetben.

S még néprajzi érdekességekre is kiterjed az író figyelme: a somlyói pütkösi búcsú nem hivatalos, pogány napszertartásra visszavezethető szokására. Olyan tényekre (a felkelő nap imádata), amelyek újabb adalékokkal igazolhatják az ősi és a keresztény kultúra kultikus struktúrájának közös: kozmikus alapú és rendszerű kongruenciáját, egymásra épülését.

Hagyományörző tehát ez a vidék, a székelység lakhelye. Biztonságerzetet ad, s az állandóság megnyugtató, az értékek változatlan, végtelen — s ezért nehezen kifejezhető — törvényét mutatja. Talán ezért is olyan megnyugtató Fodor Sándor hangja; s ezért érezzük, ahogyan Szász János fogalmazza meg: „Van ennek az embernek a hangjában egy olyan felhang, amitől az ember tüstént azt érzi, hogy nincsen egyedül.” (*Kriterion.*)

BERTHA ZOLTÁN

Gémes Eszter: Mindig magam

Idő kell az önéletrajzhoz, sok idő. Eszter néninek bőven jutott belőle, már csak egy esztendő hiányzik a nyolcvanból. Idő kell a megíráshoz is. Egyedül él, ráér, gondolhatja akárki. Nem igaz, a parasztasszonynak soha nincsen ráérő ideje. A munkától nem lophatja el, mert fölszalad a gaz, leérik a gyümölcs. Lopja magától, elveszi az éjszakából.

De honnan van bátorsága egy őszeszéki parasztasszonynak, hogy megírja az életét? Van egyáltalán megírni valója? Százból száz félrehúzódik, ha kérdezik, és az urához küldi a látogatót. Az ember illetékes arra, hogy élete, hogy történelme legyen. Az asszony sorsa, hogy kövesse, mint az árnyék, árnyékot írni pedig nem érdemes. Az utóbbi években ez is változik. Egyre több üzenetet kapok, hogy ez is, az is elmondaná az életét. Azelőtt is kaptam, de asszony nem volt köztük. Regina néni Tápén azt ígerte, maga írja le, mert annyit elmondani úgyse lehet. Gémes Eszter belevágott, igaz, mások biztatására, és be is fejezte. Törvényes sorsa az lett volna az írásnak, hogy bekerüljön a múzeumba. Be is jutott, néprajzgyűjtők múzeumi pályázata révén. A múzeum megőrzi, és ha kíváncsi kutató ráakad, ember is

lesz, aki elolvassa. Ki nem mondható nagy örööm, hogy ez a könyvnek való élet-írás a napi élet forgatagába is belekerült. Hogy könyv lett belőle.

Az életrajzok, visszaemlékezések korát éljük, nagy idők nagy emberei rakják betűkből újra éveik lépcsőit. Legtöbbször a maguk igazolására. Hitelüket növeli, hogy bőrükön érezték, vagy maguk csinálták a történelmet, de a kérdőjeleket is maguk rakják föl írásukra: ki vetne követ magára, tulajdon kezével? Gémes Eszter a minden idők történelmének legalsóbb rétegeit járta meg, szava nem, csak munkája épült be a történelembe sok tízezer társával együtt, most legalább beszélhet róla. Marad azonban a kérdés: magát írja, vagy azt az asszonyt, amilyen szeretett volna lenni? El lehet-e hinni, amit leír?

Az első olvasás első fél órájában turkálni kezdtem a könyveim között. Fázhatott volna az ötesztendő kislány lába, ha apja-anyja kiengedi a vonathoz, amely a nagy fejedelem hamvait hozta? Elszégyelltem magam: októberben volt, fázhatott. A tizenkettedik oldalon rámpirít. Gyerekesen komoly átokkal megvereti Gyura bácsit, mert csúfolta. Meg is hal, még abban az évben. És jön a bizonyíték, a csalhatatlan jel: „Mielőtt a sorokat leírtam, kimentem a temetőbe, megnéztem a keresztfét, valóban 1906-ban halt meg.” Ettől kezdve a kételkedés jogát átruházom másokra, én elhiszem, amit leír. És a beállítások? A maga felé hajlított kéz? Szerencsém van, tartását, konok-kemény igazságtudatát személyes találkozásokból ismerem, a gyanúnak ezt a szárnyát könnyen elhessentem. Egyszer visszatér még a gondolat, a megírt bizonyíték hozza elő, olvasás közben. A buzgón vallásos asszony elmondja kései szerelmét, a Béninek nevezett férfival történt „elbukását” is. Azt hiszem, ez az asszony gyónás közben se lehet őszintébb, mint amikor papirossal-tollal marad egyedül. Érdemes tehát elolvasni ezt a könyvet.

Elolvasni, ha olvasható. Megtanulta a paraszti munka minden ágát, azt is, amit a férfiakra szokott róni az élet. Megtanult varrni, mint sok más asszony. Megtanult barackot szemezni, piaci kofákkal dülözni, agitátorokkal vitatkozni, saját erőből házat építeni, két kezével kemencét rakni — de hogyan tanult meg írni? Nem leírni, hanem megírni! Úgy hajlítani egymáshoz a szavakat, hogy kopogjanak, ha kell, ritmusban hullámozzanak, kiáltanak vagy örömet öntsenek a sok keserűség mellé — ezt honnan tanulta? Anyja analfabéta volt, de apja szerette a könyvet. Hangosan olvasták otthon, amit a könyvtárból hazavittek. Innen lenne az indítás? Azt hiszem, a régi tételt igazolja ez a könyv: bizonyos szintig meg lehet tanulni írni, egy csomó dolgot meg is kell tanulni, ha írni akar valaki, de az alkotás magja ha nincs elvetve benne, nem is virágzik ki. Aki az önéletrajz megírására biztatta, „úgy szerette volna, ha én követem valamelyik író útmutatását. Nem tudtam úgy írni, száraznak, lopott-nak találtam. Írtam a magam módja szerint”. Ez is hozzá tartozik Gémes Eszter tartásához. Pedig sokat olvasott, választhatott volna valakit, akihez igazodhatott volna. Talán időt is nyerhetett volna vele, a segítők hamarabb is kiadóhoz kormányozták volna.

Társsal, de társtalanul, egyedül bolyongott a nagyvilágban — írja magáról. A toll és a papiros menedéket adott neki. „Ha élő társam nincs, aki hallgassa, van holt, itt az írka, ennek meg kell hallgatni, mert rányomom a tollam, és nem szaladhat el előlem. Szaporodott a vers, vagy ezer darab. Mindegy, hogy kicsiből erednek-e, vagy nagyból.” Első könyve jelent meg, de több kötetre valót írt eddig, és írkaiba rója sorait még mindig.

Az első biztatás? A szirmot bontó napsugár? Valami határtalan nagy mozdító erő kellett — gondolja az ember —, hogy először írni kezdjen valaki, miután átlépte élete felét. Példa lehetett volna Veres Péter is, Szabó Pál is. Gémes Eszter példája Buknic Pista volt, aki lipicai két gebéjéről vég nélkül tudott beszélni. „Ha Buknic Pista két lóról ennyit tud beszélni, miért ne tudnék én is!” Legyünk tehát hálásak Buknic Pistának, hogy lovat vett a kisteleki vásárban. Ha meg nem teszi, biztosan más bizsergettette volna tollforgatásra Eszter néni három uja végét.

Amit róla mondani lehet, elmondja maga. Saját gyereke nem volt, mégis első díjat nyert gyereknevelési pályamunkájával. Egy hete volt az írásra, de csak este,

mert nappal eljárt kukoricát szedni. Itt enged csak, kicsike nyíláson, betekinteni „írósobájába”: „Csak az első nyomot megtaláljam. Aztán megy. Néha napokig nem jön meg a rendes nyom, amin el lehet indulni. Most nagyon ügyesen rájöttem, ment, mint a karikacsapás.”

Pályadíjairól számadást csinál könyve végén. Fölsorolja azokat a helyeket is, ahonnan nem kapott semmit. Hadd egészítsem ki ezt a listát egyetlen tétellel, mert jellemző a parasztasszonyíróra. A Délmagyarország folytatásokban közölte az élet-rajzot, szokásosan csekélyke honoráriumot fizetett érte. Biztattuk, menjen el, lásson legalább annyit a világból, ameddig ez a pénz elér. Motoros permetezőt vett rajta, a szomszéd rokonnak, mert ő már öregszik. A gép fejében az ő gyümölcsfáit is megpermetezik. (*Magvető.*)

HORVÁTH DEZSŐ

„Kihűl majd e táj”?

ZALÁN TIBOR: FÖLDFOGYATKOZÁS

Elsőkötetes költőről írni mindig felelősség, Zalán Tibor könyvéről számomra még a szokottnál is nagyobb, mert Zalán innen, Szegedről indult. Ilia Mihály indította útjára, a Tiszatáj közölte először. S ha a szokottnál személyesebb hangon szólok a kötetéről, akkor annak az is oka, hogy magam is tanúja voltam Zalán „készülődésének”, hogy magam is bemutattam már őt felolvasóesteken, hogy Baka, Petri Csathó, Gécz, Téglásy és Belányi mellett ő is ott szerepelt a szerkesztésben megjelent *Gazdátlan hajók* című szegedi antológiában. Ezért is vártam már s örömmel vettem kezembe a kissé „megkésített” kötetet, amely első változata óta át is alakult.

A jól szerkesztett, öt ciklusba rendezett kötet 54 verset tartalmaz. Bizonyára nem véletlen ez, hiszen a versek száma egyúttal Zalán életkorára is magyarázatot ad. 1954-ben született, Lipák Tibor névre keresztelték. A Zalán Tibor felvett név, így ír róla a szerző: „Zalán Tibor: kitalált személy, egy idegen, így tökéletes viszony mindenhez.”

Mit vetít ki magából s élményeiből e kitalált személybe Lipák Tibor? Milyen világ az, amelyben ez az „idegen”, a lírai én, Zalán Tibor él, mozog, lélegzik? Milyen az a teremtett „táj”, amelyet verseiben bejár? A *Földfogyatkozásban* olvasható versek komor líra darabjai. Ezt már a versek megjelenítette évszakok és napszakok is jelzik. Ha ugyanis képzeletben magunk is megindulnánk Zalán útján, bizonyára nehezen tévednénk el, mert mindenütt ugyanazon a hideg őszi és fagyos téli tájon járnánk az este és az éjszaka sötétjében. Elég csak verscímeire figyelni, máris minden versciklusában találkozunk az ősszel, a télrel, az éjszakával (*Éjszaka, amikor eljöttek, Lassú téli menet, Mária-ősz, Lovasok havon, Portyázó fagyok, Karneváli havazás, Ősze temetett város*). Szükségszerűen követi az őst s a telet az a hideg kolorit is, amely e versvilág sajátja. A fehér s a kék a meghatározó szín. Egy verscímében *Acélkék álomban járunk*, a *Lassú téli menetben* „fehér kucsmájú a fagy... hímzés patyolat ingen... bárányok meleg hamvadása kékellik reá”, másutt „Köd harapja a holdat, ragyognak a sóhegyek” (*A férfi indulása*), „kék fenyők között... kék fagyban megtattant vasak pengenek” (*A készülődés órái*).

De vajon mi a magyarázata e télidőnek, e kék-fehér világnak, melyet jobbára csak a vér pirosa „tarkít”? A *Foháskodás* ígéinek múltidejűsége már segít eligazodni bennünket: „Megrakodtunk télrel, fagyokkal” — vallja a költő, mintegy je-